

megbecsülése. De jelzi azt is: miképpen nem volt, nem lehetett vagy lehetetlen is maradt magának a magyarországi népességnek szerves tagjaként közöttünk élő zsidóságnak az a megközelítésmódja, mely lehetővé tett volna tárgyi gyűjtést és feltáró kiállítást, értékörzést és állagóvást – akár a közösségeken, akár a néprajzi tárgyi gyűjtés körein belül. Sem a valóban zsidó szakrális tárgyak gyűjtőköre, sem a néprajztudománynak a zsidó létformák felé fordulása nem volt elegendő a rendezett gyűjteménybe szervezéshez. Kezdve már nemcsak a zsidóság vallásként, majd kulturális hagyományként vagy népcsoportként, „felekezetként” meg a végleges pusztulásból épp csak megmenekedett túlélőként meghatározottsága miatti mellőzöttséggel s folytatva a marginalizált vagy üldözött, menekülő vagy elnémult közösségekenti meghatározásokkal, egészen addig, amíg a népi kultúra kizárólagosságai meg nem engedték az együtt élő népek szűkebb kulturális csoportjainak, maradék kultúrát átörökítő funkcióinak, tárgyi és jelképi továbbélését kutatás vagy gyűjtés tárgyának tekintő szemléletmód kialakulását. Ahol a vidéki zsidóság java többsége megsemmisült a holokauszt során, maradék tárgyi anyaga elorzott kincsként került (ahová éppen került) örökség-morzsaként valahová, definiálatlan helyre éppen vagy raktárak, csűrök, pincék és padlások mélyére... – ott a tárgyi kultúra értékei nem lehettek költséges muzeológiai kutatás, tartósítás, gyűjtőköri gazdagítás lehetőségeivé. Sőt magának a túlélő zsidóságnak sem maradt meg a mutatóközi szándéka, a folklóron és etnográfiai hagyományokon túli tülekedés akarása a megőrzés céljával.

Szarvas Zsuzsa (okkal és érzékletesen) azzal is kezdi rögtön áttekintő leírását: mikor nem és miért, mikortól másként és ma hogyan tekintünk a magyar állampolgárságú magyar zsidóság tárgyi örökségére mint gyűjtőköri törekvésre, s egyáltalán: mitől zsidó tárgy egy tárgy, mitől rituális és mitől etnográfiai érték, s mi kell mindennek akár megosztott, akár kettős, akár még komplexebb értékbecsléséhez, az adományozók szándékához, a támogatók pártolásához, a tárgye gyűjtés gyűjteménykénti felépítéséhez, majd végül kötetforma megjelenítéséhez.

A könyv – talán nem függetlenül a Néprajzi Múzeum látogatóinak vélelmezhető vásárlókörétől – eredendően is kétnyelvű katalógusként szolgál. Ez nemcsak értékét növeli a nemzetközi könyvpiacra, kultúrakutatásban, tárgyi és szellemi örökségvédelemben, hanem mutatja azt is: a tudomány és a szépirodalmi tudások nem idegenek, hanem szerves egységben működni képes partnerségi lehetőségek, s nem csupán a muzeológia kortárs piacán, hanem az értékonzerválás szándékát meghozó újabb idők során még inkább. Szarvas Zsuzsa és munkatársainak kötete ennek sem csupán bizonyossága, hanem valamelyest a magyar zsidó kulturális örökség szakrális példatárát gyarapító szemléletváltás lehetséges tanúsága is. A korábbi „Kő kövön...” kiállítás ekképpen megtestesülése katalógus formájában is az „...add tovább fiadnak...” elkötelezett vállalását mutatja föl, immár nem csupán szimbolikus, hanem örökség-tárgyi mivoltában.

A. Gergely András

A középkor szelleme, (ál)tudományossága és erkölce, avagy história az orvostudomány fejlődéséről

Hints Elek: A középkor orvostudománya. Sajtó alá rendezte Sebestyén Mihály. Szerkesztette Káli Király István. Mentor Könyvek Kiadó – Studium–Prospero Alapítvány, Marosvásárhely. Második, javított kiadás. 2018. 428 old.

Az utóbbi szűk fél évben két olyan jelentősebb orvoslástörténeti kiadvány is napvilágot látott, mely erdélyi, marosvásárhelyi születésű szerzők munkáját

dicséri. Kovács András művészet- és művelődéstörténésznek a *Fejedelmek gyógyítói. Gyógyítók, gyógyiszerek és gyógyítás az erdélyi fejedelmek udvarában a*

Nagy Zsolt (1991) – néprajzkutató, kertészmérnök, Sapientia EMTE, Marosvásárhely, nagycszozt@yahoo.com

17. század első felében (L'Harmattan, Budapest, 2018) című kötete mellett nemrég megjelent *A középkor orvostudománya* című Hints Elek-kötet javított kiadása is, melynek szerzője épp nyolcvan évvel ezelőtt publikálta a második kiadás alapjául szolgáló szintézisének (*Az orvostudomány fejlődése az emberiség művelődésében*) első két részét, az őskort és ókort, valamint a középkort összefoglaló áttekintéseket. Sajnos az eredetileg négykötetesre tervezett mű nem készülhetett el, a második világháború derékba törte az ifjabbik, vásárhelyi Hints igyekezetét, s a már megírt újkori fejezet is megsemmisült. („Politikamentes mentalitása viszonylagos nyugalmat biztosított neki, hogy kellőképp hódolhasson szakmája mellett az orvostörténetírásnak, amely a háború kezdetével részéről lezárult” – írta minderről Szállási Árpád orvostörténész egy értekezésében.) Időközben a szerző 1966-ban bekövetkezett halálával valamiképpen a megjelent két rész is az enyészeté lett, lassacskán elfelejtődött, s az ókortudomány is hatalmas léptekkel haladt előre, így mindaz, ami az 1939-es szintézis ókort tárgyaló első részében szerepelt (legalábbis annak egy jelentős része), több szempontból meghaladtá vált. Nem így a középkori orvoslás történetét bemutató egység, mely modern szemlélete mellett máig érvényes s az újdonság erejével ható megállapításokat, adatokat közölt. „[A] középkor viszonylatában magát az orvoslást, a gyógyítók-kuruzslók, egyetemek, istápolyok sajátos világát kevésbé érintette a szélesebb körű, a laikus közönség érdeklődésére is számot tartó feltárás és bemutatás, népszerűsítés. Ha ma a középkorkutatások középpontjában az ember áll, az ember fizikai léte fölött valahogy átsiklott az érdeklődés, hiányos az új szempontok, tárgyalásmódok rávetítése a megmaradt, feltárt tényanyagra. Pedig legalább ilyen fontosak azok a hiedelmek, szemléletváltozatok és a gyógyítás művészetének-tudományának érlelődése, mint a másféle mentális képzetek, egyházi állásfoglalások, társadalmi változások, a kulturális és civilizációs haladás vargabetűi” – fogalmazta meg Sebestyén Spielmann Mihály művelődéstörténész, aki ugyancsak Marosvásárhely szülőtte, s akinek javaslatára a Mentor Könyvek Kiadó és a Studium–Prospero Alapítvány közös kiadásában, az említett alapítvány anyagi-szakmai

hozzájárulásával végül is újra megjelenhetett Hints Elek munkájának a középkort tárgyaló egysége (Marosvásárhely, 2018).

Jogos, szinte elvárt kérdésként merülhet fel, hogy egy nyolcvan évvel ezelőtt írt orvoslástörténeti munka mivel tud szolgálni egy mai olvasónak. A válasz csak a könyv kézbevétele után követően válik egyértelművé, vitathatatlan: egy olyan, a múlt század elején tevékenykedő orvos-tanár alakja rajzolódik ki, aki kivételes műveltségét kiválóan tudta megszerezni, és tudását közérthető nyelven tudta visszaadni. Szisztematikus beosztású, logikusan – szinte tankönyvszerűen – összeállított könyvében Hints úgy veszi számba a középkor egyes időszakait, az orvoslás főbb irányzatait és szakirányait, hogy közben a középkor egy évezredet kitevő időszakát, annak szellemét, tudományos, társadalmi és erkölcsi életét is fejlődési folyamatában láthatjuk. Teszi mindezt egy élvezhető, könnyen fogyasztható stílusban.

Az újrakiadott mű mellett azonban az 1939-es eredeti kötet (Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Rényi Károly kiadása) azon példányának a hányattatástörténete is izgalmas, mely végül az anyagot sajtó alá rendező Sebestyén Spielmann Mihály személyes könyvtárába került. A példányt ifjabb Hints Elek, a szerző még a kiadás évében dedikálta dr. Miskolczi Dezsőnek, aki akkoriban a szegedi orvostudományi kar egyetemi tanára volt. A kötet Miskolczi Dezsőtől került be a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Ideg- és Elmegyógyászati klinikájának szakkönyvtárába, amikor az intézmény Szegedről Kolozsvárra szakköltözött. Később, 1945-ben az említett szakkönyvtár egy jelentős része, a dedikált példánnyal együtt Marosvásárhelyre került át, az akkor már Bolyai Tudományegyetemként működő kihelyezett orvostudományi karra. A negyvenes évek végén, illetve az ötvenes évek elején azonban a Hints Elek által írt történeti szakmunkát ideológiai okokból „száműzték” a könyvállományból, arra hivatkozva, hogy a 20. század elején született magyar műveket nem szabad az orvostanhallgatók kezébe adni. „Valaki a jobbérzésű könyvtárpurifikátorok közül” visszajuttatta a kötetet Miskolczi professzornak, aki 1960-ban, mielőtt végleg hazaköltözött volna Magyarországra,

azt átadta dr. Spielmann József tudománytörténeti és orvosszociológiai szakírónak, Sebestyén Spielmann Mihály édesapjának, aki ekkor már az orvostörténeti tanszék vezetője volt. 1986-ban, amikor Spielmann József elhunyt, a személyes könyvtárában lévő köteteket az egyetemről fiai hazamentették, s így került a már ritkaságnak számító 1939-es kiadás középkor kötete a majdani sajtó alá rendezőjének tulajdonába.

Hints Elek munkája hét nagyobb fejezetre tagolódik. A mű első része (*Az európai népek orvostudománya Kr.u. 400-tól 1100-ig*) a Római Birodalom bukásától az ezredik évig kíséri figyelemmel a középkori irányzatok alakulását Európában (ókori görög és római örökség, a népvándorlások hozadékai, a kolostori gyógyászat szerepe stb.). A második részben (*Az iszlám vallású népek (arabok) orvostudománya 600-tól 1500-ig*) a keleti népek, az arab orvosok jelentőségét hangsúlyozza, kitérve a bizánci orvostudomány közvetítő szerepére, amely „mintegy hídként működött a klasszikus ókor és a Kelet orvostudománya és hiedelemvilága között”. A harmadik rész (*A középkor szelleme, áltudományossága és erkölce*) a néprajzos szakma, az etnomedicina és etnofarmakobotanika, a hiedelemkutatók figyelmére tarthat különösen számot, amelyben a szerző orvosszakemberi szemmel, a rendelkezésére álló magyar, francia, német és angol szakirodalom alapján mutatja be a középkor egészség- és betegségszemléletét, a gyógyító gyakorlatokhoz szorosan fűződő hiedelmeket és hiedelemcselekvéseket, valamint áltudományokat. A negyedik rész a skolasztika orvostudományának izgalmas bemutatása (*A skolasztikus (egyetemi) orvostudomány 1000-tól 1300-ig*), melyben Hints kitér többek között a salernói, bolognai, páduai, montpellier-i, párizsi és oxfordi egyetemek tanaira, a spanyol és portugál, a német, de a magyar orvostudomány jellemzőire is. Szülész-nőgyógyász szakorvosként külön alegységet szentel továbbá a nyugat-európai népek szülészetének bemutatására. E fejezet, különösen az előző részek elolvasását követően válik érdekessé, hiszen szembeállítva láthatjuk egy kor népi és magaskultúráját, az áltudományok kategóriájába rendelt gyógyászati módok, eljárások mellett pedig ott találjuk a kor által hivatalosnak elfogadott, intézményesülő orvosgyakorlatokat és tanokat is.

Közben ráeszmélhetünk, hogy e két réteg a középkorban kéz a kézben járt, szerves egységként volt jelen az európai népek orvosláskultúrájában. Az ötödik részben (*A késői középkor orvostudománya 1300-tól 1500-ig. A humanizmus kora*) Hints Elek az európai késő középkori orvoslás és gyógyítás szakirányainak, szakágainak sorravételét és részletes bemutatását végzi el: bonctan, sebészet, szemészet, fogászat, kórtan, diagnosztika, belgyógyászat, elmegyógyászat, gyógykezelés, gyógyszer-tan, szülészet-nőgyógyászat, gyermekgyógyászat kerül tárgyalásra, majd a hatodik részben a középkori fertőző betegségekről, járványokról olvashatunk (*Járványos betegségek a középkorban*). A kötet utolsó része egyféle összefoglaló (*Összefoglaló fejezetek a középkorról*), melyben Hints kitér a középkori bőrbetegségek bemutatására, a tanítás kialakulására az iskolákban és egyetemeken, összehasonlítja az ókori és középkori tanokat, bemutatja a fontosabb középkori orvosrendeket, a középkori kórház- és betegápolás-ügyet, s közlésezi az általa hasznosított főbb forrásmunkák jegyzékét. Itt érdemes megjegyezni, hogy a Hints-kötet második, javított kiadásának előkészítését Sebestyén Spielmann Mihály mellett a kötet szerkesztője, Káli Király István vállalta. A kronológiai adatokat a ma rendelkezésünkre álló szakmunkák, életrajzi lexikonok alapján frissítették, korrigálták. Emellett a kötet gondozói úgy gondolták, hogy a szerző szóhasználatát olykor némi többletmagyarázatot igényel, ezért a könnyebb érthetőség érdekében a szöveget több mint kétszáz lábjegyzettel látták el, ami igen csak megnöveli annak szakmai-tudományos értékét is. A művet záró bőséges névmutató esetében – amely valóságos orvostörténeti-életrajzi kislexikon –, ahol lehetséges volt, ott az adatokat szintén kiegészítették, s a műhöz egy hasonlóan gazdag hely- és tárgymutatót kapcsolnak. Szintén a szerkesztési, sajtó alá rendezési munka fontos része volt a kötet ábraanyagának (232 ábra) válogatása és elhelyezése is. A képanyag jelentős részét az eredeti műből emelték át a második, javított kiadásba, de más, hasonló tematikájú és jellegű könyvekből is átvettek néhány illusztrációt. Most ezt az igényes, tetszetős újrakiadást ajánlom lapozásra, olvasásra nemcsak társadalomtudósok, művelődéstörténészek, néprajzkutatók és antropológusok, valamint

az egészségügyben dolgozó orvosok és más szakemberek számára, hanem mindenkinek, akit érdekel a középkor szellemének, társadalmának és erkölcsének fejlődéstörténete, egy olyan koré, amelyben Hints Elek

szerint az orvostudományi gondolkozást még mindig a földöntúli erőkből való hit, a *credo quia absurdum* (hiszem, mert képtelenség) irányította.

Nagy Zsolt

„Élt egyszer egy utazó...” – izgalmas élet- és korrajz kiváló magyar fordításban

Andrea Wulf: A természet feltalálója. Alexander von Humboldt kalandos élete. Fordította Makovecz Benjamin. Park Könyvkiadó, Bp. 2017. 516 old.

Andrea Wulf indiai születésű, Angliában élő történésznőnek a *The Invention of Nature. The Adventures of Alexander von Humboldt. The Lost Hero of Science* címmel írott életrajzi kötete volt a sorban az ötödik a fontosabb önálló publikációi közül. A 18–19. század fordulóján tevékenykedő nagy híri tudós-kalandor, Alexander von Humboldt életét feldolgozó monografikus mű, mely a polihisztor emberi nagysága mellett annak máig érvényes felismeréseit is megmutatja, 2015-ben jelent meg, s rövid időn belül elnyerte nemcsak a szélesebb olvasóközönség, hanem a szűkebb körű történész-, természettudós- és kulturális-antropológusszakma képviselőinek elismerését is. A szerző műve, lendületes stílusának, elegánsan kidolgozott részleteinek, kifinomult nyelvezetének köszönhetően, amellyel az Amazonas párás medencéjétől Kazahsztán hóborította csúcsaiig kalauzolja az olvasót, 2015-ben a Costa Könyvdíj életrajz kategóriájának győztese lett, 2016-ban pedig elnyerte a Royal Society nagydíját tudományos könyv kategóriában, amelyet követően recenziók egész sora kezdett beszélni a kötetről elismerően olyan nemzetközileg számontartott fórumokon, mint a *The Times*, a *Sunday Times*, a *Mail on Sunday*, a *The Independent*, a *Financial Times*, a *Scotsman* vagy a *National Geographic*, illetve a *The New York Review of Books*.

Az első angol nyelvű kiadás óta a művet több nyelvre is lefordították, 2017-ben pedig a budapesti Park Könyvkiadó gondozásában, Szalay Marianne szerkesztésében és Makovecz Benjamin kifogástalan

– talán az eredeti mű nyelvezetét is felülmúló – fordításban magyar nyelven is megjelenhetett *A természet feltalálója. Alexander von Humboldt kalandos élete* címmel. A fordítás alapjául nem az eredeti 2015-ös, hanem egy későbbi, 2016-os angol kiadás szolgált.

A kötet *Prologussal* indul. Alexander von Humboldt jelenik meg előttünk, amint három társával 1802. június 2-án a Chimborazo meghódítására indulnak az Andok fenséges, csaknem 6300 méter magasságú kialudt vulkánjára. Andrea Wulf azért emeli ki épp ezt a mozzanatot Humboldt életéből, mert véleménye szerint ez volt pályájának az a meghatározó pontja, ami szerepet játszott nagy látomásának, a *Naturgemälde* körvonalazódásában, tudniillik hogy „úgy érezte, hogy az egész Föld egyetlen hatalmas, eleven organizmus, amelyben minden mindennel összefügg”. „Ez a mérész és teljességgel újszerű látomás máig meghatározó hatással van természetszemléletünkre.” – írja könyvében.

Már e bevezető részben egyértelművé válik tehát, hogy egy kivételes tudósszemélyiség kalandos életrajzát tarthatja kézben az olvasó, mely közel hozza az embert és a zseniális összefüggéseket feltáró tudóst egyaránt. Szerzője ugyanakkor a lehető legkörültekintőbben dokumentálódott, komoly történelmi munkát végzett műve megírása előtt. Rögtön a könyv első bekezdéseiben hivatkozik az általa feltárt és kutatott Humboldt-jegyzetfüzetekre, a tudós naplójára, számtalan könyvére vagy a több mint ötvízezer Humboldt-leveleire is – azzal a céllal indult világközi